

ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО ФАКТОР ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Радостина Ангелова

Докторант, Софийски университет „Св. Климент Охридски“,

Стопански факултет

Един от големите въпроси пред поредица учени и политици е кои са факторите на икономически растеж и какви насърчаващи растежа политики могат да провеждат отделните правителства и местни власти. Научният дебат по тези въпроси е много интензивен и учените не са единодушни дори и по това кои са базовите предпоставки за постигане на икономически растеж. Според десетте препоръки, разгърнати във Вашингтонския консенсус ключови за икономическия растеж са: 1) правото на частна собственост, при това защитена и без риск да бъде произволно отнета, 2) макроикономическата стабилност, 3) свободен пазар. В отговор на това учени като Hausmann, Rodrik and Velasco поставят въпроса, че много азиатски страни постигат икономически растеж без обществата и икономиките им да съответства на това, което е поставено в препоръките на Вашингтонския консенсус. Spence (2009) се опитва да разграничи факторите за растеж на икономиката в различен социален контекст като разглежда развиващи се и развити страни и държи под внимание такива фактори като наличието или не на природни ресурси. Изследването на Spence (2009) показва, че образованието и приобщаващия растеж са също толкова важни, колкото и пазара. Други учени като Aghion и Howitt, смятат, че натрупания капитал и иновациите са ключови за растежа. В контекста на иновациите те разглеждат и ролята на образованието като съществен фактор за развитие на научната и развойна дейности и иновациите.

Настоящата статия анализира образователната структура на населението на регионално ниво като фактор за растеж. Тя съпоставя влиянието на образованието (с особен фокус върху висшето образование) и влиянието на други фактори за икономическо развитие на регионите (преки чуждестранни инвестиции, брой на нефинансови предприятия на 1000 души от населението, разходи за придобиване на дълготрайни материални активи на човек от населението (в лв.), брой на студентите в

колежи и университети на хиляда души от населението, стойност на изплатени суми по договори на общините в рамките на административната област като бенефициенти по оперативни програми, лв/човек). Всеки един от тези показатели бива съпоставен с ролята на завършилите висше образование на регионално ниво за икономически растеж като се търсят не само отделните ефекти, но и съвкупните ефекти на тези показатели. В обобщение статията извежда кой е идеалният микс от фактори, които са необходими за успешно регионално икономическо развитие и с какви политики то би могло да бъде подпомагано.

В първата част на анализа са е представена динамиката по всеки един от показателите и какви са дистанциите между отделните региони (спрямо максимума - региона с най-високи стойности и спрямо средното за страната). Този анализ проследява дали през годините е налице сближаване между регионите или напротив, разликите между тях се задълбочават. Разгледан е и по-общия географски и икономически контекст, в който са поставени регионите и влиянието на такива фактори като ключова инфраструктура, демографска структура на населението и др. Във втората част отделните показатели са разгледани от гледна точка на влиянието им върху икономическия растеж на регионално ниво.

В периода 2000-2015 г. са налице следните тенденции в икономическото и социално развитие на регионите в България:

- В края на изследвания период се забелязва силна концентрация на икономиката в няколко големи града. На практика от сравнително сближени позиции в началото на периода, в края му е налице силна дистанция между регионите. Тази тенденция се наблюдава както от данните за БВП на областно ниво, така и от тенденциите в средния брой предприятия от нефинансовия сектор на 1000 души население.

- Само три града през 2014 имат БВП на човек от населението над средното за страната, докато през 2000 г. техният брой е бил 5, с още 4, които са били много близо до средния за страната БВП на човек от населението. В настоящия момент 10 от административните области са с БВП на глава от населението под средното за страната с повече от 40%. При други 10 разликата в БВП е повече от 25%, а едва 5 области имат БВП на човек от населението, което е само с 15 и 20% по-ниско.

- Към 2014 г. само в 6 региона броят на нефинансовите предприятия на 1000 души е близък до средното за страната или над него. Във всички останали области броят нефинансови предприятие е по-малък, при това дистанциите се големи – за 10 области разликата със средния за страната показател (брой нефинансови предприятия) е над 30%. За сравнение, в началото на изследвания период, през 2000 година, областите, в които броят на нефинансовите предприятия на 1000 души е бил близък до средното за страната са били 13.

- Още по-голяма концентрация се наблюдава по отношение на преките чуждестранни инвестиции и разходите за ДМА. При това области, които в началото на периода са имали добри позиции по този показател (Габрово, Ловеч), бележат силен спад в края на периода като делът на преките чуждестранни инвестиции в тях през 2014 г. намалява и позициите им остават значително под средното за страната.

- В резултат от намалените преки чуждестранни инвестиции и разходи за ДМА при спадащ брой предприятия на човек от населението настъпва динамика в коефициента на безработица и заетост в регионите като районите с добри показатели стават два пъти по-малко.

- Делът на хората с висше образование във възрастовата група 25-64 нараства във всички административни области, но темповете на нарастване в някои от тях се забавят (Хасково, Търговище, Ловеч, Габрово).

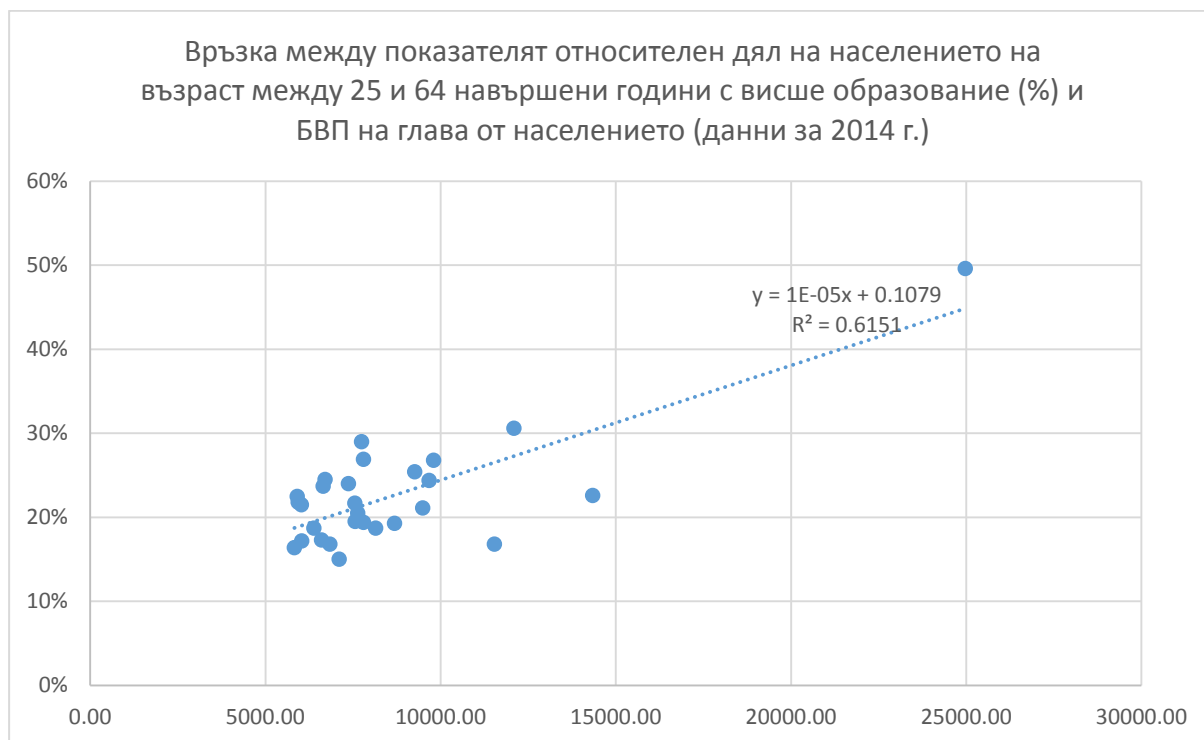
- Увеличава се ролята на някои регионални университетски центрове (Велико Търново, Пловдив, Стара Загора, Смолян, Ямбол и др.), при които броят студенти в колежи и университети на хиляда души от населението се увеличават, като в същото време е налице лек спад в позицията на София, която отстъпва първото място по този показател на Велико Търново. Макар и този показател да се влияе от спада на населението в следствие на демографските процеси и миграцията, все пак са налице тенденции, които заслужават внимание и, които могат да повлияят на местното икономическо развитие.

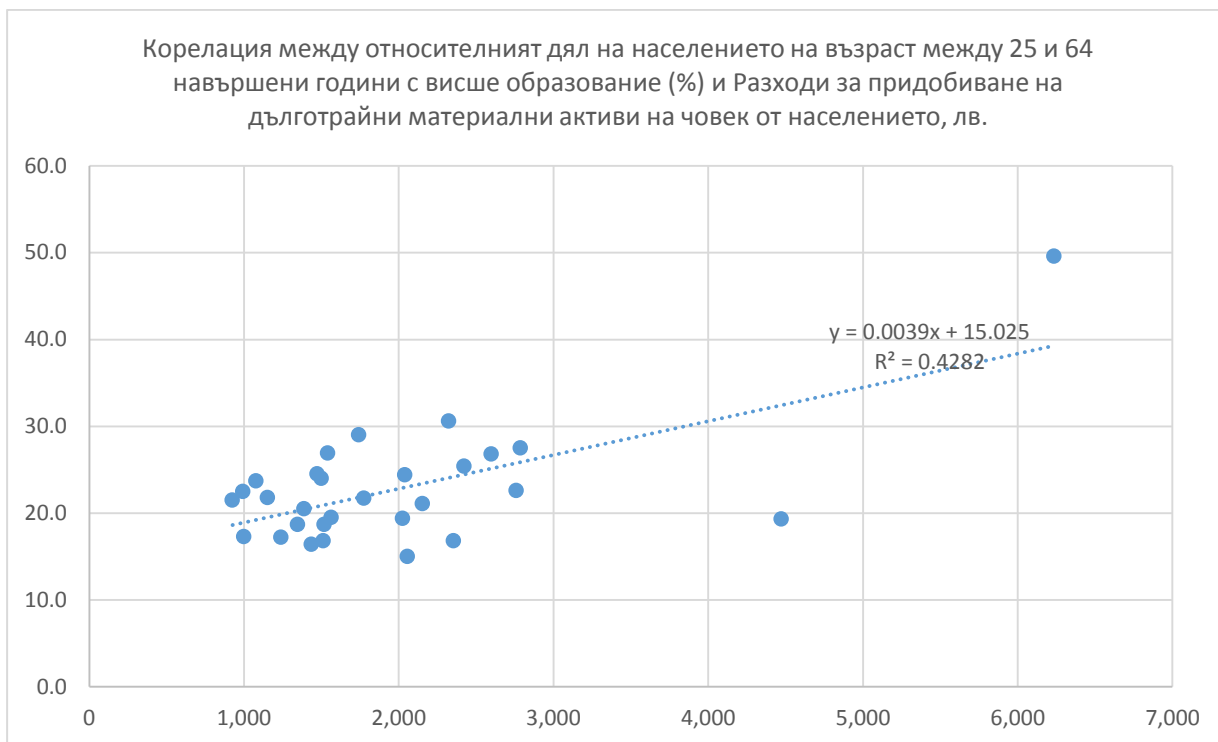
На фона на тези тенденции и при различни социално-икономически, демографски и географски особености, регионите се оказват в много различна ситуация, при това с тенденция дистанциите да се увеличават. Това съвсем естествено поставя въпроса какви политики за насърчаване на местното икономическо развитие трябва да бъдат развивани, за да подобрят своята ситуация отделните региони.

При сравняване на поредица показатели и корелацията им с показателя БВП на глава от населението на регионално ниво ясно се вижда, че корелацията е най-силна при показателя висше образование като в различните години стойностите на Pearson Correlation се движат между 0,774 и 0,831 при ниво на значимост ,000 (Sig. (2-tailed)). Т.е. регионите с най-висок дял висшисти в населението 25-64 години имат най-висок БВП на глава от населението. Най-високи са стойностите на корелация през 2010 г. когато темпът на нарастване на дялът на висшистите започва да се увеличава. Това е точката, в която темпът на нарастване на БВП започва да става по-висок. Но като цяло наблюдаваме нарастваща корелация, ролята на образованието за повишаване на местното икономическо развитие нараства. Друг важен фактор, който силно корелира с икономическото развитие на регионално ниво е урбанизацията на населението. В определен аспект обаче този фактор има по-скоро негативно влияние върху цялостното развитие на останалите територии, тъй като той е индикатор за силна концентрация на икономически живот, а от там и на активното население в урбанизираните територии и води до изоставане в развитието на останалите региони и територии извън големите градски центрове. Всъщност посочената зависимост на БВП на глава от населението е резултат именно от посочените по-горе тенденции на увеличаване на дистанциите между регионите, до голяма степен в противовес на очакваното сближаване (кохезия). Следващите по важност фактори са разходите за придобиване на дълготрайни материални активи на човек от населението в лв. Този показател отново има корелация над 0,800 в отделните години, като в определени моменти коефициентът на корелация достига до 0,900–0,920. Непосредствено след придобиването на ДМА се нарежда броят на нефинансови предприятия на 1000 души от населението и преките чуждестранни инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор. Тяхното влияние отново е много силно (над 0,758). Макар и да изглежда, че показателя брой на предприятията има по-скоро механично влияние, всъщност наличието на повече предприятия на 1000 души от населението е индикатор за икономическо оживление и развиване на голям брой малки и средни предприятия, които съпътстват икономическия растеж и отговарят на нарастващите нужди на местното население.

Разбира се, въпреки високия коефициент на корелация, няма как да считаме, че образователната структура на населението може да е самодостатъчен фактор за растеж на регионално ниво. Въпреки, че имаме корелация, не можем да кажем, че имаме ясни

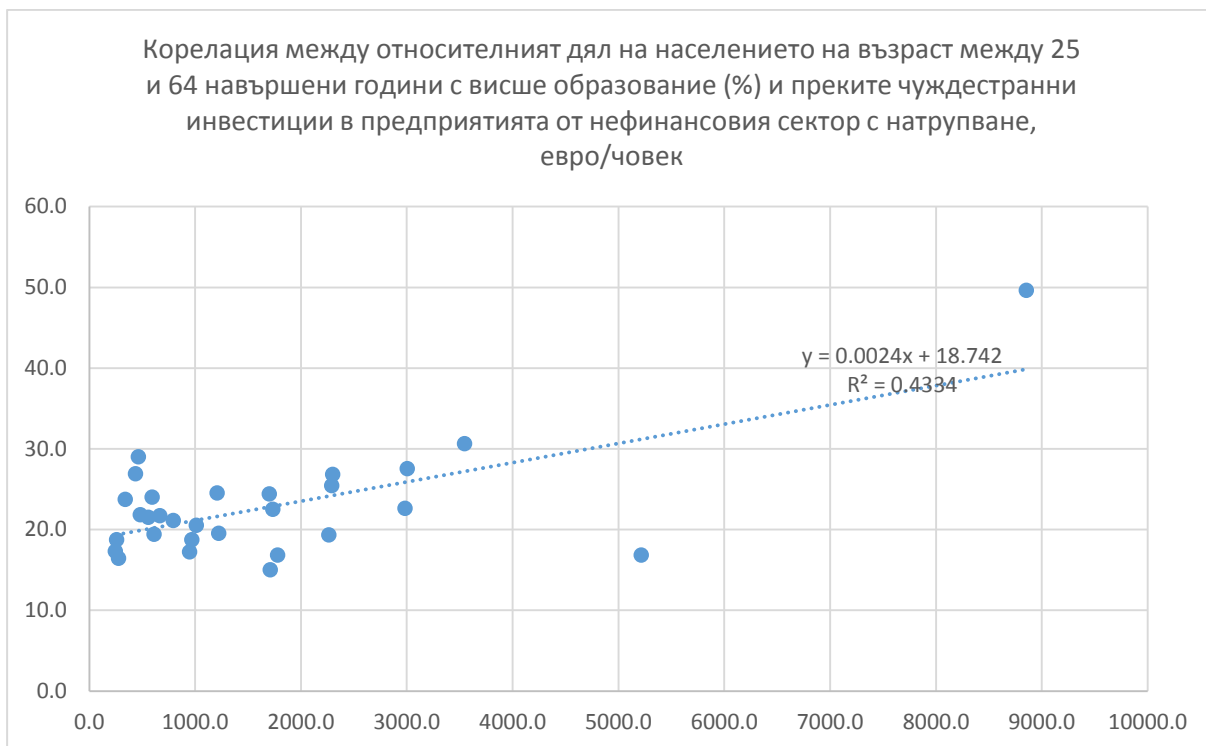
доказателства, че в този случай тя е индикация за силна каузална връзка. Или с други думи, не бихме могли да очакваме, че ако по някакъв начин „пренесем“ голямо количество висшисти в определена територия, това автоматично би довело до бърз икономически растеж. Още повече, че е налице и обратната зависимост – хората с по-високо образование биват привлечени и намират работа в добре развити области и региони. Т.е.връзката е двупосочна. Образованието е силно необходимо, но не единственото необходимо условие за разгръщане на потенциала на регионите. То трябва да бъде разглеждано и във връзка с останалите важни предпоставки за икономическо развитие – инвестиции, ДМА, икономически субекти и конкуренция, които да водят до растеж, както и добра социално-демографска база – население в активна възраст. Всеки един от тези показатели корелира силно с образователното равнище на населението на отделните региони – т.е.колкото по-висок е дялът на хората с висше образование в даден регион, толкова по-високи са инвестициите в ДМА и по-голям е броя на предприятията от нефинансовия сектор. В същото време в анализа ясно виждаме, че дялът на хората с ниско образование (основно и по-ниско) също влияе, но този път с обратен знак, върху икономическото развитие – колкото по-малък е дялът на хората с ниско образование, толкова по-високи са стойности на БВП на човек от населението.

Ако трябва да обобщим влиянието на отделните фактори, които допълват значението на образованието, те са: приток на капитали, инвестиции в активи (в това число и в технологии и иновации), добра социална и демографска база със силен акцент върху развитието на човешкия капитал.

Или с други думи привличането на чуждестранни инвестиции или на каквито и да е инвестиции трябва да върви ръка за ръка с инвестиции в човешкия капитал и по-точно в инвестиции в образование. Тази инвестиция обаче задължително трябва да е съпроводена с много високо качество на образованието и с ясни връзки с потребностите на пазара на труда. Ето защо не са важни само инвестициите, измерени като пари или като дял от БВП, но и инвестиции в какво образование. Основна причина, поради която инвестициите в висшето образование могат да повишат растежа е свързана с факта, че подобни инвестиции вероятно ще стимулират допълнителни инвестиции в научноизследователска и развойна дейност, като по този начин насърчава технологичните иновации.

Големият въпрос, който остава пред дизайна на политиките на местно ниво е по какъв начин региони, които са загубили своите позиции (намалел е броят на предприятията, има застой в делът на населението с висше образование, човешкият капитал трябва да догони средните за страната нива, инвестициите са намалели) могат да подобрят своето икономическо развитие и да привлекат млади и образовани специалисти. Нито една интервенция не може да е само в една посока или да компенсира само едната страна на уравнението. За да се постигне добро икономическо развитие усилията трябва да са многопосочни и да интервенират върху всеки един от посочените по-горе фактори за икономическо развитие. Те трябва да бъдат както по линия на човешкия капитал и привличане на инвестиции, така и в създаване на благоприятна среда, в това число административно обслужване, подходяща инфраструктура и условия за бизнес. Привличането на млади и образовани специалисти се оказва много важен фактор за постигане на добро икономическо развитие, но при наличието на критична маса от бизнес инициативи, които могат да привлекат и да задържат тези специалисти.

Силните дистанции между регионите в момента са допълнителна бариера, която трябва да бъде преодолявана, защото веднъж станали факт, те имат допълнително влияние върху избора на икономическите субекти къде да инвестират. Акумулирането

на човешки капитал е основен източник за нарастване на производителността, което от своя страна има положително влияние върху регионалното развитие.

От тук в един добър микс от политики за регионално развитие първата стъпка трябва да е в инвестиции в човешки капитал, доколкото тези инвестиции не са бързи и дават своите резултати отложено във времето. Те разбира се трябва да бъдат съпроводени с политики, които насърчават инвестициите и дават възможност за добро технологично развитие на предприятията.

Литература

- Aghion, P., L. Boustan, C. Hoxby, and J. Vandenbussche (2005). "Exploiting States' Mistakes to Identify the Causal Impact of Higher Education on Growth." NBER conference paper, <http://www.nber.org/confer/2005/si2005/ed/hoxby.pdf>.
- Acemoglu, Daron (1997). "Training and Innovation in an Imperfect Labor Market"
- Aghion, P, Dewatripont, M, Hoxby, C, Mas-Colell, A, and A. Sapir (2010), "The Governance and performance of Universities: Evidence from Europe and the US"
- Aghion, P., M. Dewatripont, C. Hoxby, A. Mas-Colell and A. Sapir (2007). Why Reform Europe's Universities?, Policy Brief, Bruegel, Brussels.
- Hausmann, R, Rodrik, D, and A. Velasco (2005), "Growth Diagnostics", Mimeo, Harvard University.
- Jacobs, B. and F. van der Ploeg (2006). Guide to reform of higher education: A European perspective, Economic Policy, 47
- Ploeg, F. van der and R. Veugelers (2008). Towards evidence-based reform of European universities, CESifo Economic Studies.
- Sianesi, B. and Van Reenen, John Michael (2003), "The Returns to Education: Macroeconomics". Journal of Economic Surveys, Vol. 17
- Spence, M (2009), "The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", World Bank.
- Veugelers, R. and F. van der Ploeg (2008). Reforming European universities: Scope for an evidence-based process, in M. Dewatripont and F. Thys-Clement (eds.), Governance of European Universities.